

КУЛТУРА И РЕЛИГИЈЕ У ГЛОБАЛНОМ ПСЕУДОПОЛИСУ

Сажетак: Нестанком Берлинског зида урушио се биполарни, геополитички свет, повукавши у амбис дотадашњи вредносно - комуниколошки модел. Ако се зна да је од 5.148 седмица током читавог XX века само осам било без ратова, од којих је огромна већина објашњавана верским или културолошким разликама, јасно је да циљ научних стратегија треба бити усмерен ка елиминисању нових конфликта и светском успостављању мира. Друштвене и технолошке промене које се свакодневно дешавају у нашем окружењу битно су утицале на концепт редефинисања теоријског одређивања медија јавног комуницирања и пројектовања масовне свести. Национални простори и време већ одавно нису границе информативних пашњака, док мултимедијално обликовање порука и симбола утиче на стварање нове друштвене философије, трансфер идеја и садржаја. Однос већине и мањина постаје све важнији за опстанак цивилизације, јер захваљујући снажним миграцијама становништва никада раније није био тако крхак и променљив. Рибари људских душа манипулисањем знакова и значења креирају нове културне и религијске деобе, чему се можемо супротставити једино новим формама интелектуалног организовања, виртуелним мегаполисима у којима искрено разговарамо сви са свима и о свему. Човек као целовито биће у свом језгру фокусира рационалну, емоционалну, вољну и стваралачку функцију, али да би сачувао разум и веру неопходно је да што чешће комуницира. У периодима када се читава цивилизација налази пред великим искушењима

очигледна је намера мегакорпорацијских елита да свет истине замене светом симулације, масмедијских сурогата и лажних вредности. Тако би технологија којом се поносимо била упрегнута у кочије примитивизма, ниских инстиката и хладне егзистенционалности, у којој би се изгубила равнотежа између добра и зла у некадашњој друштвеној заједници. Отуда се драматургија медија мора вратити функцији остваривања човекових слобода, јачања критичког духа, аутентичних, општеприхваћених идеала, међуетничких дијалога и толеранције као темеља цивилне, демократске заједнице.

Кључне речи: религија, култура, масмедијски комплекс, мултилингвалност, друштвене промене, демократски стандарди.

На раскршћу векова и миленијума свет се нашао пред новим дилемама које отварају бројна теоретска питања, изазивајући озбиљне противуречности и доводећи у сумњу традиционална учења, посебно у корпусу религија, култура и других друштвених наука. Громогласне најаве водећих америчких теоретичара и стратега о „крају историје” и „последњем човеку”, уз очигледни тријумф либералне демократије (Френсис Фукујама), или „културним сродностима и разликама које обликују интересе и антагонизме” водећи сукобима цивилизација (Семјуел Хантингтон), показале су се истрошеним, догматски прозаичним тврдњама у функцији правдања нарастајуће хегемоније која ће обележити нестанак биполарних односа са светске политичке сцене. У име самопрокламованих принципа и вредности формирају се нова друштвена схватања и норме које намећу злосутну религију надсистема, познатију као профит, тако да Нови свет којим управљају богати и привилеговани сегменти корпоративног друштва уништава или понижава све културе и народе који не деле таква схватања. Интересно, мегатржишно друштво преузима контролу над цивилним, стварајући битно другачији егзистенцијални однос са вишемисаоном реториком и драматуршким заплетима на граници фантастике. При томе, као да се унапред искључује могућност на живљење у складу са католичанством, православљем, исламом, хиндуизмом, конфучијанизмом или другим религијским ускрснућима и њиховим прихватањем вредности, уз очување сопственог вредносног идентитета.

У оквиру новог доба промовише се синкретичко учење које представља мешавину религија, магије, паганства и источњачког мистицизма. Основ нове вере је стављање човека у центар света, уз нуђење илузија о свемоћи и бескрају који фразеолошки измешта стварност у неомеђене просторе универзума, који се већ освајају (поход на Марс). Комбинацијама пропагандног дезинформисања и културног избегавања истине креирају се психолошки механизми новог идентитета, селективан однос према другим религијама и културама, лукаво прикривени реторичким фасадама. Као етички и спиритуални капитал, вера треба да постане мотивишућа снага у глобалном приближавању становништва, при чему је неопходна персуазивна моћ савремених масмедија. Масе се доводе у стање информацијске опијености, истина се крије или улепшава, док политичке елите постижу неписани договор о томе шта може бити јавно запамћено и признато. Од породице до микрокултура, организује се симулирајући процес сопственог уверавања о привржености бесмисленим паролама и кичерским церемонијама које штите привид демократичности државне бирократије, војних и полицијских служби које реализују добијене инструкције. Стварају се нови митови, филтрирање порука постаје још ригорозније, а збуњујућа брзина којом се промене одвијају не допушта човеку време за прилагођавање. Ритам приватног живота неосетно је промењен, тако да богата масмедијска иконографија плете паукову мрежу водећи до „слепила ока које гледа, тако да човек за неку ствар и зна и не зна” (Коен, 2003:57). Прекомпоновањем културолошког поретка, уз истрајавање на историјском континуитету религија, али благој промени метода, ствара се синкретичка религија као смеша свих постојећих учења. Отуда утисак да се Европа одриче православља!

Време верских сањалица које су најбоље године живота потрошиле у духовним грозницама, трагајући за дубинама њиховог смисла и идеалима на којима почивају, остало је у храмовима националних култура које у себи носе терет одговорности за снове будућих генерација. Мистично лутајући за коренима праотаца, смењујући живот и смрт, човек је успео да појми општи, универзални смисао колективних немира који и сада пулсирају космичким просторствима нудећи срећу, илузије, конфликте или ратове. Крхка грађевина сећања заснована на схватањима да Зло

по природи може бити скривено у свакоме од нас, баш као и Добро, повукло се пред савременим уврењима да је Зло увек у другоме, а добро само у нама. Тако се медијским манипулацијама гради нови свет стереотипа и предрасуда, хероја и антихероја, јунака и кукавица, моћника и обележених да читав живот носе бреме кривње, само због тога што се не уклапају или не прихватају културолошку матрицу која се намеће софистицираним масмедијским техникама завођења или живе на просторима који су својим природним богатствима стратешки важни другима. Вечита подељеност Истока и Запада, Југа и Севера вешто се камуфлира религијским или културолошким супротностима, прикривајући препознатљиву природу јаза између богатих и сиромашних, који порастом технологија постаје све већи и дубљи.

Питање порекла религија захтева много одговора, али свакако је да се у генези свих крију архаични митови. Хегел би рекао да се облик поруке мењао током историје, али није важан њен развој, већ прелаз у вишу форму чија је суштина у веровању и асимилацији. Ментални дух се најбоље храни илузијама чији је главни задатак да објасне значење чињеница, али на мапи света оне не морају увек да носе исто информативно језгро?. Све светске, универзалне религије проповедају љубав, мир, разумевање и толеранцију, поштовање људских права и туђих вредности, тако да су духовни пашњаци отворени за све који желе да их походе. Емоционални, морални и интелектуални животи постају сфере интересовања моћних мултинационалних масмедијских компанија, које кроз понуђене садржаје продају и нове навике, потребе, духовне матрице.

Историја цивилизација увек је почивала на религијским представама и учењима која су се мењала и делила у складу са променама у друштвеном окружењу, при чему треба уочити да су превлашћу материјалних над духовним вредностима настајале кризе и конфликти као поводи вечитих деоба. „Данашња верска слика у свету показује историјски пут наметања тзв. Светских религија народима који су потпадали, у вековном млину колонизација, под ударе завојевача, увек праћених својим мисионарима. Зато има много народа који су у верском погледу издељени непомирљивим религијама” (Недељковић, 1993:15). Прагматизам те-

кућег живота често нас чини сведоцима пасивног, апологетског и дефанзивног тумачења етничког национализма, алтернативног нуђења лажног патриотизма и поковања легитимним ауторитетима, што је краткорочно бежање од истине. Народи и културе који се гледају преко гробаља својих најближих никада свет не могу посматрати диоптријом неутралног човека, који удаљен у топлини и безбедности сопственог полиса размишља како би живот требао да изгледа!

Судару хришћанства и ислама као најзначајнијих и највећих религија остављали су дубоке трагове у читанкама генерација које су долазиле, па се њиховим уопштавањем, скривањем разлога и лукавом заменом теза, стварала слика о романтичним верским хомогенизацијама и тенденцијама праштања и заборавља. Културна приближавања међу народима емпиријски су слабо функционисала, јер су најчешће вештачки наметана суровим идеолошким стегама. Занемаривање псеудо-конфликтних метастаза, без истинских структуралних и економских веза унутар друштвених заједница, представљало је симулацију разумевања и толеранције, карактеристичну за комунистичка уверења. Незнање је највећи непријатељ сваког човека, али је пристајање на ћутање и незнање још већи грех! Тако је скоро непознато да је нпр. у Турској, нешто мање од девет десетина муслимана сунита, сваки десети је шиит, а сваки педесети - хришћанин! Некадашња монолитност држава (нпр. Шведске и Норвешке као протестантских, Шпаније и Италије као католичких, Русије и Србије - православних, Ирана и Пакистана - муслиманских, Кине и Вијетнама – будистичких, Израела као јудистичке) нестала је свакодневним миграцијама и мешањем становништва. Очигледно је да су инсистирања на верским или културним разликама увод у међунационални екстремизам и лудило, чијим окончањем људи поново живе заједно, али економски сиромашнији, богатији само за духовне оживљке које ће предавати у наследство потомцима који остају.

У истраживањима политичких и комуниколошких процеса и кретања то значи велики број дилема заснованих на трансформацији друштвене природе, ревизији историјских процеса, заводљивим реторичким замкама и хипостазираној визији новог светског поретка у којем трагање за коренима мржње добија све за-

паженије место. Анализирајући ратове у последњих десетак година амерички истраживачи Тед Роберт Гур и Рут Легер Сивард идентификовали су муслимане као омавезне учеснике, што је породило Хантингтону за сумирајућу оцену, по којој су „две трећине од три четвртине ратова били између муслимана и немуслимана. Границе ислама су кржаве, а исти случај је унутар његових граница” (2000:286). Даљи закључци се изводе аналогично са историјом, демографијом и политиком, па су тако за страхове и насиља међу различитим цивилизацијама они најодговорнији, без обзира да ли је реч о сукобима муслимана и Хиндуса на Потконтиненту, Руса и Кавкажана на северном Кавказу, Јермена и Турака на Транс-Кавказу, Арапа и Јевреја у Палестини, католика, муслимана и православца на Балкану и да не наводимо даље. Уважавајући златно правило политичке теорије да проблеме увек треба сагледавати, барем из два угла, потражили смо и друге изворе. Руски генерал Иван Шавров истиче како је након формирања НАТО-а током само три наредне деценије у свету „било 468 ратова и војних сукоба на територији 69 земаља, уз учешће оружаних снага 81 државе! Догодило се то у Азији (179), Африци (118), Латинској Америци (135) и Европи (36) пута” (према: Ковачевићу, 2000:17). Пажљивијом анализом података уочићемо да нема међусобних сукоба међу богатим земљама које деле исту религију или културолошку матрицу, али и да у готово свим ратовима крајем прошлог или почетком овог века учествују САД (директно или тајно). Ако се зна да су издвајања за војне трошкове у овој години 417,5 милијарди долара (више него десет наредних држава по економским улагањима) или да Централна обавештајна служба (ЦИА) на располагању има преко 25 милијарди (што је изнад војног буџета Кине), јасно је да настаје сулуда милитаристичка култура, која се мора прикривати апотеозама о кривицама других варварских култура и религија, од чијих се ретроградних утицаја „одабрани свет” мора штитити. Стога се нови ратови воде у име мира, одбране глобалних врлина и морала, „хуманитарних интервенција” и сличних лингвистичких кованица који игром појмова и значења слушају лаковерну публику. Ниче је, говорећи о заједници којој неумерено расте моћ, упозорио да ће једног тренутка постати „опасна и разорна по постојање целине” (2003:212), тако да се компромис са гневом непосредно оштећених може постићи са-

мо проналажењем доброг оправдања или „укидањем самог себе”. Деветог јануара 1900. године сенатор из Индијане Алберт Беверлиц, каснији историчар и биограф Абрахама Линколна, недвосмислено ће (зло)употребом религије најавити стратегију и задатак „одабраних”: „Он нас је учинио врхунским организаторима света, да бисмо хаос заменили системом. Дао нам је дух напретка, да бисмо победили силе реакције свуда у свету. Учинио нас је искусним у владајућим пословима, да бисмо међу дивљим и од старости ослабљеним народима вршили управну власт. Да нема силе као што је наша, свет би утонуо у варварство и мрак. Од читаве наше расе Бог је амерички народ издигао као изабрану нацију, да би коначно утро пут спасења света”!

Слична замена теза приметна је и у обрачуна са најтражењим светским терористом Осамом бин Ладеном, при чијем је помињању у водећим светским медијима обавезан епитет „исламски фундаменталиста”, док се прећуткују чињенице ко га је таквим направио? Није никаква тајна када кажемо да је овај човек војно обучаван и ментално креиран као продукт америчке Централне обавештајне службе (ЦИА), али се то у тамошњој јавности минимизира како би се одговорност подметнула другима! Још 1998. године „Вашингтон пост” обазриво је указивао на повезаност некадашњег америчког миљеника са терористичким муслиманским групама у 18 држава света, међу којима су Босна и Херцеговина, Албанија и српске територије на Косову и Метохији. Постојали су конкретни докази о његовим посетама центрима за обучавање муцахедина на овим територијама, као и финансирању терористичких операција којима се тежило отпочињању верских ратова на територији Европе, али пошто је то одговарало интересима највеће светске силе јавност је ускраћена за битне информације. Тек након сопствене трагедије, 11. септембра 2001. под формом обрачуна са „осовином зла” почео је сукоб са тероризмом, али су, у међувремену, ћелије злогласне Ал Каиде основане у скоро стотинак држава. Мегаимперијама које снагу темеље на војној сили, политичкој нарцисоидности, снажној економији, медијско-културолошкој доминацији и спољно-политичкој агресивности увек треба постојање конфликта, јер само страх од непријатеља мотивише сопствену нацију, која тако добија кохезиону моћ. Уместо комунизма, којем је задат снажан ударац од којег ће

се тешко икада опоравити, неопходан је нови, подједнако, ако не и опаснији противник, али тероризам није довољан сам по себи – отуда религијска, па и етничка димензија!

Одумирање националних идеологија, уз снажење секташких учења, обуздавање тоталитаризама и ратних бруталности, еколошку угроженост планете, укидање доминантних парадигми о суверености држава и стварања глобалне заједнице, промовисало је нове системе вредности у којима медији масовног комуницирања све чешће постају филтери који одвајају „цивилизацију” од „варвара” који су преостали. Одлука часописа „Тајм” да награду за личност године додели „америчком војнику” након масакра цивила у Ираку и злостављања ухапшених по тамошњим затворима, наишла је на неподељене симпатије широм најбогатије државе, па тако неоромантична насловница са које се смеше три наводна војника – један белац, један црнац и једна белкиња, подсећа на сан којим Америка доживљава себе и своју супериорност, и остатак света који то немоћно посматра. У пракси, уништавају се сви који не прихватају нову архитектуру моћи, засновану на геополитици једине магасиле која у потпуности контролише најважније међународне институције, прилагођавајући њихов првобитни смисао својим прагматичним интересима. На бази електронских, информационах и комуникационих технологија створено је информатичко друштво XXI века, које ће нема сумње, заменити досадашњи значај индустријског капитала и енергије као основних ресурса за стварање вишка вредности. Илузија о савременој обнови Римског царства, абасидских калифата, могулских империја, Александрије или Отоманског царства, само је модернизована заблуда о Обећаној земљи која ће укинути могућност развоја свих осталих култура и религија? Светско тржиште спектакуларно се уједињује, али не тако што се мали народи и културе интегришу, већ што под налетом корпоративног капитала нестају! Под притиском брзих и скуких технологија приступ профиту постаје све ограниченији и тежи, док се религије злоупотребљавају као могући корени нових и подела. Како би Христос рекао: „Мислите ли да сам ја дошао да дам мир на земљи? Не, кажем вам него раздор. Јер ће одселе пет у једној кући бити раздељени, устаће три на два, и на два – три. Устаће отац на сина и син на оца; мати на кћер и

кћи на матер; свекрва на снаху своју и снаха на свекрву своју” (Лк 12:54).

Богатство савременог света није више само у златним полу-гама, племенитим рудама, драгоценостима и дубинама федералних резерви, већ и у поседовању дигиталне технологије која омогућава брз пренос информација и широку контролу јавног мњења. Свако откриће поред племените и корисне стране има и другу: ружно и мрачно наличје које се посебно испољава према слабијим, другачијим мањинама, које се свесно излажу разним облицима стереотипизације, страховима и несигурности. Тако је недавно истраживање „Инфратеста”, Института за јавно мњење, на Универзитету у Билефелду, у Немачкој, показало да 59% испитаника мисли да у овој држави живи превише странаца, скоро сваки пети сматра да су Јевреји кривци за њихово тренутно стање, док сваки четврти анкетирани јасно тражи забрану усељавања муслимана! Религиозне предрасуде нису нимало случајне пошто скоро трећина Немаца подржава идеју да се због суграђана муслиманске вероисповести осећају странцима у својој земљи. Свеобухватна стратегија завођења јавности заснива се на масовној, перманентној и интезивној масмедијској психотерапији која се врши комбиновањем различитих техника и средстава. Прљави трикови, технике шокирања публике, јефтиних сензација, методе понављања садржаја, пропаганда обећања и претњи, заташкавање афера и порицање одговорности, имају за циљ да утичу на стварање слике о неком народу, култури или истакнутом појединцу, при чему, се заборавља да мач има две стране! Слично истраживање недавно спроведено у Холандији на популацији између 16 и 20 година показало је да млади (54%) као најмилитантнији народ у Европи виде Немце, иако су ратове и зла чинили још њихови дедови!

Стварање стереотипа о исламизацији подсвесно сугерише процес прихватања друге религије, па би много упутније било говорити о агресивности у „ширењу глобалне субкултуре и религије”, која се стално преиспитује, усавршава и дограђује у складу са прихватањем нових модела вредности. Мења се реторички смисао појмова, ствара другачија школа мишљења, тако што се религија медијским манипулацијама намерно поистовећује са „исламским фундаментализмом”, који је аналогно синоним за савремени те-

оризам, односно, „дихад” као свети рат против неверника. Вредносне квалификације сувише су лаичке да би их стручњаци подробније разматрали, али зато плодно тло налазе у необразованим масама које подложне паралишућем масмедијском утицају спремно прихватају подметнута учења, не сумњајући у њихову исправност. „Веровати у оно што нисмо видели, научио нас је катахизис, јесте вера; веровати у оно што видимо – и оно што не видимо – јесте разум; сазнање; а веровати у оно што ћемо видети – или нећемо видети – јесте нада (Unamuno, 2000:17). Да би се нашло место у глобалном псеудополису неопходна је електронска писменост, али и мултирелигијска и културна толерантност која у мегаполисима добија стратешку важност.

Колективни идентитет и мултилингвално комуницирање

Нови поредак чине различите друштвене групе или „стигме” (према Гофману), па тако разликујемо: 1) телесне; 2) карактерне; и 3) групне или трибуналне стигме (раса, националност, религијска припадност). За мултиетничку структуру отвореног друштва од посебне важности је проучавање комуникационих односа унутар треће групе: „Када гледамо један у другога, у зеницама наших очију се одражавају два различита света. Може се, заузимањем одговарајућег положаја, та разлика видокруга свести на минимум, али мора се спојити у једно, постати један човек да би се та разлика потпуно уништила” (Bahtin, 1991:23). Онај ко спознаје вредности другога, ко воли - бива одговоран, носећи у себи свест или тајну знака! Субјективни ставови и ограничени хоризонти увек долазе до краја, удаљавајући нас од истине. Кад вера прерасте у уверење царују догме, док односи међу културама и религијама постају безлични, хладни и нетварни. Блесак пламена у метафизичким просторствима космоса може идентификовати само прочишћен људски ум, који ће суочен са стваралачким заносом стварања нове информације моћи да је размењује само у комуникацији са другим, свесним људским бићима. Реч је о стварању нових колективних идентитета и мултилингвалном комуницирању које ће посредством масмедијских технолошких продуката омогућити нови јавни дискурс. Уместо једногласности,

униформности духа и идеја, креира се заједница аутономних грађана који учествују у невидљивом друштвеном уговору о заједничком животу већине и мањина, са истоветним правима и обавезама, и једних, и других. Јапанац Кеничи Оме је у „Foreign Affairsu” још 1993. указао на слабљење примарне везе државе са нацијом, јер су много битнији односи са глобалном економијом и информационом чвориштима. Један од водећих светских аналитичара још тада је указао да ће „традиционална питања спољне политике, безбедности и одбране”, заједно са макроекономском и монетарном политиком остати „провинција националне државе” која ће се све више ослањати на двонационалне, па чак и вишенационалне регионе. Наравно, то подразумева уважавање културних, религијских, етничких и других особености, јер би у супротном могло доћи до нових конфликтности. Осврнимо се на тренутак кроз историју: паганизовано хришћанство у Светом Римском Царству распало се због борби за територије и богатства, древна персијска култура нестала је у архипелагу новонасталих религијских држава, цивилизацију Маја, Ацтека и Индијанаца уништиле су Сједињене државе. Закључак је лако извести: ратови због којих су нестајали читави народи, културе и цивилизације увек су инспирирани економским, социјалним или националним циљевима, док је божја воља обично служила као параван за маскирање истине.

Страх од мултилингвалног комуницирања у сфери културе и јавних медија рецидив је тужне, романтичарске прошлости која се темељила на сиромаштву, идеолошком једноумљу, социјалним разликама, терору већине над мањином, губљењу вере и утопијском схватању о потреби доминације једних над другима. Лутајући просторима сећања лако ћемо копати потресне призоре страха, насиља и ужаса у којима су у дослуху душе и безумља, људи који су као Фаусти продавали себе и најближе зарад бескрајне пустоши и ништавности материјалних добара. У смутним временима лакше је бити звер него човек, па наметнути расколи међу културама и религијама фантомски гутају људе и групе, било верским или кутуролошким асимилацијама, било физичким уништењима. Семе зла избацује на површину сву трулост, изопаченост, беду и ускогрудост једне средине, тако да наметањем одређених модела вредности политички моћници концентришу незадовољ-

ство на једном месту, предвиђајући да ће неминовно доћи до духовне ескалације. Неједнакост у моћи и одлучивању води перманентним опасностима од сукоба, напетости и религијских раскола. Божидар Слапшек говорећи о тим кошмарним временима каже: „Историја је ту схваћена као колективна снага која одређује корен нација, потхрањује конституивне митове етничких заједница и појачава националне идентитете” (1993:16). Инсистирање на генетској или верској различитости ствара територијално - политичку димензију живљења социјеталних целина унутар простора, било у пограничном појасу, унутрашњости или раширености по читавој територији државе. Из таквих политичко-социјалних разлика настаје терор већине, ауторитаризам, тоталитаризам, догматизам и слични облици диктатуре који опстају захваљујући перманентној парадигми конфликтности, утемељеној на паролама о међусобној угрожености. Оваква филозофија посебно је експонирана у мултикултуралним срединама у којима је државна бирократија одлучивала где су границе „братства и јединства”, без сагледавања реалних димензија критичких дубина, разлика и сличности које се могу користити за истинско зближавање.

Спроводећи светске принципе и стандарде утврђене чланом 9 Конвенције о равноправности и заштити националних мањина Савета Европе, члана 11. Европске повеље о регионалним и мањинским језицима из 1995. и Оквирне конвенције о заштити мањина Савета Европе из 1998. нормативно је припремљена квалитетна подлога за стварање опште-друштвених регула примерених демократском окружењу. Оне се практично настављају на „Међународни пакт о грађанским и политичким правима Уједињених нација”, који у члану 19., став 2. каже: „свако лице има право на слободу изражавања без обзира на границе, што подразумева слободу изналажења, примања и ширења информација и идеја свих врста у усменом, писменом, штампаном или уметничком облику или на било који други начин по слободном избору”. У Повељи државне заједнице Србије и Црне Горе члан 52. дефинише права на очување посебности у ставовима 1. (право на изражавање, чување, неговање, развијање и јавно испољавање националне и етничке, културне и верске писмености); члану 3. (слобода употребе свог језика и писма); 11. (на потпуно и непристрасно информисање на свом језику, укључујући право на изражавање, прима-

ње, слање и размену информација и идеја) и 12. (да оснивају сопствена средства јавног информисања), чиме постављају темеље међусобне толеранције и дијалога са културама у окружењу.

Треба бити наиван или алтруиста па закључити како ће нормативном регулативом сви проблеми у реалном животу бити решени. Једна повелја, па чак и низ законских пројеката не могу потиснути деценије псеудократије, којој су мањине служиле као икебана у међународном објашњавању општедоступности људских права и слобода. Савремена уставна и либерална Европа форсира вредносни систем са културом, религијом, толеранцијом и разноликостима као богатством. У члану 1.4 Декларације о принципима толеранције стоји да она „означава слободу придржавања својих убеђења и прихватања истих код других људи”. Како то практично изгледа у неколико новијих примера: у Француској власти су недавно забраниле муслиманкама да у школама и јавним институцијама употребљавају верске симболе, наслањајући се на изјаву председника Ширака по којој је „свако домаћин у својој кући”, па тако Французи имају право да прописују шта је дозвољено у њиховој земљи, иако је чланица Европске Уније! Ерна Солберг, министар за рад и социјална питања, одмах је упевивши прст у „норвешке” муслимане затражила да „коначно схвате да живе у Европи и да су мањина”. Исламска заједница у Норвешкој зато „мора да схвати шта се дешава у суседству”, функционишући по другачијим принципима него у земљама у којима су муслимани већина. Директно оптужујући имама (као верске вође) за доношење других обичаја и културе, она је практично демонстрирала расположење народа којег представља за мултикултуралност и етничку толеранцију. Веома брзо захтевима су се придружиле шведске власти које су младим муслиманкама забраниле да покривене хегабама или хецабама (ферецама, заровима) долазе на наставу, објашњавајући то „бригом о угњетавању жена”. Да парафразирамо Витгештајна: о ономе о чему се не може говорити (не разумемо садржај симбола) не вреди расправљати!

Прошле године је у Пријепољу обележено 430 година постојања Ибрахим-пашине џамије, најстарије грађевине у овом крају, која је и данас у употреби. У непосредној близини је мост на Лиму, важна стратешка тачка у временима Аустроугарске монар-

хије и Отоманског царства, ко зна колико пута рушен и обнављан од разних војски. Историчари казују како је на средини била гранична кота између Истока и Запада, па је аустријска царевина за потребе своје војске на левој обали моста саградила малу католички капелицу, која је, такође, и данас сачувана. Стотинак метара низводно од ње је православни Владичански двор! Тако у троуглу три конфесије у миру и слози живе различити народи, културе и религије, вековима сарађујући и размењујући неопходне информације. Мирољуб Радојковић то дефинише тешким путем трагања за онтологијом информације, пошто њена вредност није само у статистичком и математички мерљивом корелату. „За неког човека информација има велики смисао или огромну важност. Други је не констатује или не прима, а у њој не види никакав смисао. Један је постао извор информација као актер или сведок догађаја, промене; други му се прикључује и дела, мада о поводу има тек посредована, репрезентативна сазнања јер је о томе добио информацију, податак, вест” (2001:35). Где су границе верских права, симбола, расне мржње и културних толеранција могу говорити само они који их познају, а у наведеним примерима, то често није случај. Забране никада нису биле одлике демократије, па посматрајући религију као путоказ онима који лутају како се не би изгубили у шумама живота, можемо закључити да јавно демонстрирање верских симбола, идеја, веровања и обреда, под условом да не угрожава слободе других, има смисао. Симболи не освајају као оружје, па нема разлога за цензуру, мада не треба искључити ни могућност њихових злоупотреба. У наведеним примерима они само појашњавају атеистима или припадницима других религија своје интересе, колективне потребе и обичаје, оријентацију у просторима мегаполиса, као и жељу за хомогенизацијом у оквиру верског колектива. „Симбол је моћнији што је моћнији онај ко га уноси у масу”, твди Ђуро Шушњић, истовремено учачајући да је „још моћнији што је немоћнији онај ко га прима” (1995:197). Велики имам Ал Азхар др Мохамед Сајед Тантави мудро је препустио европским домаћинима кормило толерантности, дајући им за право да сами доносе правила и законе којима ће се штитити. Право питање је: може ли се вера зауставити невером, духовност – законима или забранама?

Симболи између моћи и опсена

У мултикултуралним и мултирелигиозним срединама симболи не би требали да се сукобљавају, већ срећу, прожимају и међусобно богате ширећи се различитим дистрибуционим токовима ка истом циљу. Теологија се одвија кроз процесе општења међу људима, уз уважавање чињенице да су у САД и Западној Европи образованији слојеви становништва чвршће повезани са религијом и црквом, при чему она има све запаженију улогу у политичком животу. Постмодернисти би, вероватно, указали на постојање виртуелне заједнице у којој су етничка припадност, социјални статус, политичка оријентација, религиозност или било која друга детерминисаност неважни, јер се укидањем националних граница, суверености и регулативних ограничења комуницира универзалним, општеприхваћеним лингвистичким кодом (обично енглеским језиком). Просечно људско биће све мање је импресионирано истрошеним симболима индустријског друштва, па користећи чудесне технолошке алатке гради сопствене културне просторе, ослобођене баријера новца и времена. Тако се културне и религијске разлике смањују, у складу са општеприхваћеном тенденцијом брзог живљења и нових друштвених односа, који тек у виртуелном мегаполису остварују пуну једнакост и морални идентитет. У посредованој комуникацији гради се нови осећај за заједницу, тако да жртвујући индивидуалност човек Новог доба ствара сопствену шкољку, затворену са било који облик опсена из масмедијског окружења. Виртуелна заједница почива на друштвеном, политичком, економском, образовном и културном повезивању, док су симболи поплочана стаза којом одређујемо општеприхваћени културни правац. Друштвена сарадња, производња и потрошња, заснивају се на идеалима индивидуалних слобода изражавања и мишљења, отвореној размени информација и повезивању различитих култура и нација.

Религија се брзо прилагођава снажним технолошким променама отварајући виртуелна светилишта, џамије, цркве, храмове, синагоге и богомоље, трудећи се да одговори комуникационим трендовима, контролишући паству како не би посумњала у ис-

правност већ прихваћених идеја. Проповеди и мисе, клањања и крштења, одвијају се у сајберпростору, привлачећи младе нараштаје нуђењем духовног мира и живота у истински племенитој заједници. Такве теорије у први план истичу успостављање поретка апсолутних слобода грађана који избором учествовања у електронској комуни интерперсоналну комуникацију замењују јавном, која неосетно постаје колективном (глобалном). Проблем је што појединац може неко време провести у виртуелном друштву, али притиском тастера којим се искључује из мултимедијалне сфере опет је суочен са реалношћу, појавама и процесима вишеетничке заједнице. „Уосталом, показује се да се већ данас активни судионици виртуелних заједница неретко изолирају од проблема реалне заједнице којој припадају” (Willson, 1997:159). Мултимедијални опсенари свакодневно нас засипају низовима информација које моћ фиктивног преображају у моћ фактичког. Човек и несвесно постаје наркотички зависник од хиперпродуктивних информацијских канала који из тренутка у трен „бомбардују” ум, тежећи да га замене, филтрирајући и селекујући податке на које треба обратити пажњу. Мноштво информација убија њихово значење, саму информацију, тако да на богатим медијским пашњацима многи остају гладни. Тако долазимо до новог апсурда: виртуелно комуницирање води стварању културних и религијских заједница, али могу ли оне постојати без сталне размене симбола и знакова? Подсећајући се латинског порекла самог појма *communis* (заједнички), разлажемо синтагму на саставне делове: „*cum*” (заједно) и „*munis*” (обавеза), што нпр. Нил Постман узима као главни доказ непостојања онлајн заједница јер немају „учествовање у заједничким обавезама”. Ова хипотеза је тачна када би појам посматрали у класичном, носталгичном значењу, али угледни амерички културолог превиђа еволуцију у комуникацијско-лингвистичком смислу, посебно друштвено - културолошког контекста у којем се организује.

Од Христових проповеди или ал-Фарабијиних говора надахнутих грчком филозофијом десетог века и Ибн Араби Абу Бакр Мухамед ал-Андалусом, инспирисаног муслиманским мистицизмом, до савремених теоријских оријентација, мењала се егзистенцијална и есенцијална философија божје спознаје. „Нема сумње да савремени човек више чита, слуша и гледа, али изгледа да све

мање сумња. Кад су очи и уши претерано запослене, разум нема ни времена, ни снаге, ни воље да ради, и задовољава се тиме да пасивно прима поруке, а не да их критички просуђује” (Шушњић, 1995:174). Свака религија негује способност прилагођавања друштву у чијем окружењу живи, бирајући своје представнике као духовне и световне старешине. Треба знати да она није само пуко учење, обред, симболичка стварност, већ и заједница, организација и покрет са својим колективним правилима којих се сви чланови морају придржавати. Религијски и културни контакти структурално воде појавама билингвизма који није уткан у генетско наслеђе, већ у феномен лингвистичке експанзије која представља први степен у стварању цивилне заједнице.

Опасност злоупотреба религијских процеса крије се у покушајима конзервативних снага да непрепознавањем дубинске матице стварних токова, реку мржње уведу у нове цивилизацијске обрасце јер ће у универзуму мултикултуралности доћи до раздвајања или селективности, зависно од прикривених интереса који су у позадини. Покушаји америчких освајача да ирачким имамима нареду шта ће проповедати верницима (сарадња са „ослободиоцима”), доказује неразумеваше природе религије јер би изазивањем раскола у врху верских власти само подстакли жестину новог отпора и облика грађанских протеста. Уместо у стандард изгладнелих, осиромашених и верски фанатизованих људи, новац се нештедимице инвестирао у стварање послушничке, марионетске власти (која не би репрезентовала истинску вољу грађана) и изградњу медијске мреже под апсолутном контролом страних донатора. Несхватање философске друштвене матрице резултираће дугим и финансијски исцрпљујућим конфликтима, у којима по правилу нема победника. Иако ће пустињски песак у Ираку још дуго скривати црвену боју, неорганско урастање демократије у религијски подељену област, биће скуп и неуспео експеримент који наговештава да следе други, још силовитији и страшнији, јер после ребаланса америчког буџета (губици преко 300 милијарди долара) пракса показује да започињу нови конфликти!

Право да се информација саопшти на матерњем језику не значи да се она наметањем „ускладишти” у свест припадника других етничких група, кодификована у оном степену поклапања

који обезбеђује разумевање шире публике. Јавно мњење ван медија масовног комуницирања више не постоји, тако да језичко неразумеваше, ксенофобија, расизам, нетолеранција и други облици испољавања различитости воде самоуништењу вредности и достојанства других. Имати моћ над информацијама значи имати монопол над истином! Значај мултиконфесионалних заједница подстиче развој политичких идеја, веровања, мишљења, програма из области образовања, науке, религије, екологије, социологије, философије и других друштвених дисциплина, обезбеђујући да се прожимањем симбола препознају сви елементи поруке, уз објективно сазнање о појавама и процесима који се дешавају. Оне су функционалне јер позивају на акцију, сарадњу и дијалогски дискурс, штитећи мањине од асимилације и угрожености. Снага таквих информација је у њиховој егзистенцији, психолошком разумевању и етничком гледишту које обликује демократске односе. Реч се претвара у дело, идеја у акцију, мишљење у веровање, страст у промену, побуна у вредност, а комуницирање у прекомпоновање колективне мудрости која снагом вере упућује на хуманији свет. Владајући друштвени системи морају се ослободити притисака различитих интересних група, „наоружане тајности”, пропаганде, индоктринације и других техника „спиновања” свести, како би се изборили за неомеђено поље културних размена и верских учења. Проповедајући о божанском присуству унутар прошлости, садашњости и будућности, човек је овладао временом и простором, само захваљујући интелектуалним потенцијалима. Јавни дискурс у мултикултуралним друштвима најбоље се огледа контролом агенде преовлађујућих културних израза и исказа и анализом религијских садржаја. Мултилингвалне заједнице захтевају нов модалитет артикулације увођењем аутохтоних идиома у глобалну масмедијску мрежу.

„Желимо да се сами боримо за своја права. Сувише дуго су други говорили уместо нас”, објављено је у „Слободним новинама” („Freedom’s Journal”) давне 1827. године, првом штампаном медију америчких црнаца, које је у Њујорку издавао Џон Расворм. Мада је од тада прошло доста времена може се закључити како је циљ мањинских група управо у потреби да иступају и комуницирају у своје име, а не да то чине други, симулирајући иконографију плурализма. Да би један систем складно функционисао неопхо-

дна је хармонија међу свим деловима целине, тако да недостатак контакта, нераумевање и атмосфера узајамног неповерења немају перспективу. Културна политика унутар једне религије води једносмерном улицом без краја, херметичном затварању квадратуре круга, идеја, ставова, уверења, вредности за припаднике осталих чланова заједнице. Слобода употребе језика и изражавања не значи да ће друге етничке групе разумети значење симбола, односно, садржај комуникације, што аутоматски значи да сви припадници псеудополиса нису укључену у стварање нових представа. Нове спознаје у наше животе улазе кроз речи које се чују и слике које се виде, али да би развили суживот међу људима различитих обичаја, навика, религија и култура морамо претходно обезбедити да се слушају и разумеју.

У супротном, народи и мањине живеће једни поред других, али не и једни са другима, што је трагичан губитак времена у тренуцима када се већина демократског света уједињује у планетарно село. Илуструјмо то примером суседне Македоније: национална телевизија програме емитује на албанском, турском, ромском, влашком, српском и македонском језику. Од 107 комерцијалних (58 радио и 49 ТВ-станица) програме на језицима мањина емитовало је 12 радио и 17 ТВ-станица, док је од 29 локалних радиостаница 12 емитовало програм на језицима мањина (Билтен 10: 8-9). Проблем је у чињеници да информисањем само на матерњем језику из аудиторинума унапред искључујемо потенцијалне реципијенте из других етничких заједница, могуће примаоце садржајне димензије која је уткана у информативно језгро поруке. У Скопљу се тренутно објављује неколико листова штампаних на албанском и македонском језику, чији су власници схватили да билингвалним комуницирањем проширују циљне групе, али и увећавају профит, тако да верске и културолошке разлике нису препрека за сарадњу. У Босни и Херцеговини три конститутивна народа која су се, до јуче посматрала преко нишана, данас се смењују у улогама већине и мањина, говорећи равноправно на три језика, некада иста, а данас различита: босанском, српском и хрватском. Не истражујући лингвистичке разлике они могу несметано да комуницирају са пуним пријемом поруке, без обзира на чињеницу ком ентитету, култури или религији припадају. Данас у свету има око 220 држава и више од 6.500 језика, што значи да

лингвистичке разлике никако не смеју представљати етничке или националне границе. У стратификованој заједници људи су статусно распоређени другачије од вишенационалних средина у којима структурна подела може ићи до нивоа етничке, верске, идеолошке и друге припадности.

Закључак

Циљ модерног друштва је да старе навике промени компоноваем нових културолошких односа и јавности, тако што ће у првом плану имати мултилингвалну или билингвалну комуникацију као битно другачији модел у поређењу са свим претходним. То је пут којим житељи мултиетничких средина требају комуницирати међу собом, јер да би се избегло фаворизовање дискурса већине морају се знати навике, језици и обичаји других! Будућност није у сукобу култура, како је антиципирао Хантингтон, већ у њиховом сусретању, прожимању и богаћењу. Нпр., у Кањижи и Бачком Петровцу исту емисију реализују два водитеља: један на мађарском, други на српском језику; на „Радио Лајфу” у Скопљу, један се слушаоцима обраћа на албанском, други на македонском, при чему се међусобно не преводе, већ се равноправно надовезују низовима мисли и информација, стварајући атмосферу разумевања и колективног интереса. Слично раде и на „Мултирадију” у Новом Саду, који програм истовремено производи на више језика (мађарском, румунском, словачком, русинском, ромском и српском), без превода. Како наглашава Енике Халаз, главни и одговорни уредник овог медија, посебно је важно да „мањинске групе не говоре само о себи и само на свом језику, јер ће онда доћи до повратка на старо”, већ се брзом изменом кратких говорних форми трајања до 90 секунди (због слабљења пажње оних који језик не разумеју најбоље) и музике, задржава добар пријем бројног аудиторинума. Бранимир Стојковић уочава три улоге мањинских медија: „а) асимилацију; б) сепарацију и 3) интеграцију. У зависности од мањинске политике сваке земље и водећих опредељења самих мањина улога њихових медија током времена може да се мења. Један од кључних услова интеграције овог простора јесте плурализација њених конституивних елемената – балканских друштава која више неће себе дефинисати пре свега у национал-

ним, односно, етничким категоријама већ ће узимати у обзир и друге основе већинско-мањинске диференцијације” (2002:169). Важно је не правити дискриминацију према другим мањинским заједницама, не користити говор мржње, стереотипе, предрасуде, док „професија мора бити изнад националне припадности”.

Мањинске групе у вишенационалним срединама имају право да презентују своје интересе, ставове, мишљења, културу и религију, не доводећи у питање иста права и слободе других етничких заједница. Водећи идиом мора бити окренут дијалогу и толеранцији, стварању нових социјалних механизма који ће економским мерама произвести другачију културолошку матрицу. У таквим случајевима постоји опасност стварања мреже алтернативних масмедија „полујавног карактера и којима се обликује нека латентна јавност: њу би пошилаоци забрањених порука, дакако, желели трансформисати у реални простор јавног саобраћаја. Овакво двојно артикулисање јавности особито је карактеристично за тоталитарна друштва и диктатуре, где модалитети структурирања алтернативних, латентних комуникацијских колектива у политичком домену могу бити различити, а један од честих поступака је пребацивање политичких порука у оне домene и субдомene јавне комуникације у којима су „правила игре” нешто блаже дефинисана, на пример, у поетско, религијско или научно подручје” (Škiljan, 1998:129). Језички идентитет је динамичан феномен јер само међусобним комуницирањем свих чланова заједнице добијамо нова знања, информације и обавештења. У географској лингвистици и дијалектологији посебно се проучавају локални језици (или говори) и дијалекти као семантичке различитости које теже уклапању са матицом. Стога масмедији морају разбити догму којом се држава, нација и језик сматрају стубовима самосталности одређене друштвене структуре, фаворизујући аспект права и обавеза равноправних грађана који равноправно користе матерње језике и културне особености у јавној комуникацији. Религије и културе малих народа у новом миленијуму не смеју будућност препустити сукобима верских идеологија, јер из њих не произилази ништа добро! Само јаки имају снагу толерантности, пошто способност да разумемо другог даје велику шансу да и други нас разумеју. Отворити се знањима и мислима других, значи уважавати њихове обичаје, вредности и моделе живљења, што наш духо-

вни свет може само да обогати. Вера постоји само као љубав међу људима, јер „један пастир и једно стадо” незадрживо воде једном братству, коначно скројеном по мери човека.

Литература

- Bahtin, M. (1991): „*Аутор и јунак у естетској активности*”, Братство-јединство, Нови Сад
- Кoен, С. (2003): „*Стање порицања – знати за злодела и патње*”, Самиздат Б92, Београд
- Fukuјama, F. (1997): „*Крај историје и последњи човек*”, ЦИД, Подгорица
- Hantigton, S. (2000): „*Сукоб цивилизација*”, ЦИД, Подгорица
- Ковачевић, Р.: (2000): „*Европа – поприте најстрашнијег сукоба*”, Политика, Београд
- Недељковић, М.: (1993): „*Крст и полумесец*”, НИП „Либертас”, Бијело Поље
- Ниће, (2003): „*С оне стране добра и зла*”, Дерета, Београд
- Радојковић, М. И Ђорђевић, Т. (2001): „*Основе комунологије*”, ФПН, Чигоја, Београд
- Škiljan, D. (1998): „*Јавни језик*”, Библиотека XX век и Чигоја штампа, Београд
- Slapšek, V. (1993): „*Промене прошлости у друштву које се мења*”, Република бр. 64, Београд
- Стојковић, Б. (2002): „*Идентитет и комуникација*”, Чигоја, Београд
- Шушњић, Ђ. (1995): „*Рибари људских душа*”, Чигоја, Београд
- Tofler, A. (1998): „*Рат и антират*”, ПАИДЕИА, Београд
- Unamuno, M. (2000): „*Агонија хришћанства*”, Клио, Београд
- Willson, M. (1997): „*Community in the Abstract: A Political and Ethical Dilemma?*”, in Holmes, New York
- „*Sovet za radiodifuzija na Republika Makedonija*”, (2001) Билтен бр. 10, Скопље

CULTURE AND RELIGIONS IN GLOBAL PSEUDOPOLIS

Summary: Concise content: By disappearance of the Berlin Wall, bipolar, geopolitical world fell in, taking the so-far valuating communicative model into the abyss. If it is known that out of 5.148 weeks of the 20th century only eight were without wars, of which the most were being explained by religious and culture differences, it is clear that the aim of scientific strategies should be directed toward elimination of new conflicts and toward establishment of world peace. Social and technological changes that take place every day in our environment have substantially affected the concept of re-defining theoretical determination of public communication media and projecting of mass awareness. Long time ago national spaces and time ceased to be borders of informative pastures, while multimedia shaping of messages and symbols affects creation of new social philosophy, transfer of ideas and content. Relation between majority and minorities becomes more and more important for existence of civilization, since it has never before been so fragile and changeable, due to large migrations of population. Fishermen of human souls create new cultural and religious partitions by manipulation of signs and meanings, which we can confront only by new forms of intellectual organizing, virtual megapolises in which we talk sincerely with anybody about anything. A man, as an intact being, focuses rational, emotional, willing and creative functions in his core, but it is necessary for him to communicate as often as possible, so that he could keep his mind and faith. In periods of time when the whole civilization stands in front of big temptations, it is obvious that megacorporation elite intends to change the world of truth by a world of simulation, mass media surrogates and false values. Thus the technology we are proud of would be harnessed in carriage of primitivism, low instincts and cold existentiality, in which the balance between good and evil in quondam social community would be lost. Hence dramaturgy of media must return to the function of realizing human freedoms, strengthening critical spirit, authentic and generally accepted ideals, interethnic dialogues and tolerance, as grounds of civil and democratic community.

Key words: religion, culture, mass media complex, multilingualism, social changes, democratic standards.